

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

Kostel Povýšení sv. Kříže v Židlochovicích

bakalářská diplomová práce

LUCIE POCHOVÁ

Vedoucí práce: doc. Ondřej Jakubec, Ph. D.

Olomouc 2024

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně za použití uvedené literatury a zdrojů.

Počet znaků: 63 374

V Olomouci dne:

Lucie Pochová

Poděkování panu doc. Ondřeji Jakubcovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky ke zpracování práce. Děkuji své rodině za pochopení a obětavou podporu.

Obsah

Úvod.....	5
Dosavadní bádání	7
Město Židlochovice	9
Historie města.....	9
Zámek Židlochovice.....	11
Filip Ludvík Václav hrabě ze Sinzendorfu.....	13
Kostel	14
Historie a stavební vývoj kostela.....	14
Popis kostela.....	17
Interiér	17
Vybraná díla z mobiliáře	18
Exteriér	19
Analogie kostela v Židlochovicích s typologií venkovských kostelů	20
Osobnosti.....	23
Johann Lukas von Hildebrandt.....	23
Ludwig Sebastian Kaltner	28
Johann Georg Metzger	29
Johann Stern	29
Závěr.....	33
Bibliografie.....	34
Seznam obrazové přílohy	37

Úvod

Kostel Povýšení sv. Kříže ve městě Židlochovice v okrese Brno – venkov je v současné době využíván k náboženským účelům občany města Židlochovice. Kostel je význačnou kulturní památkou, která na první pohled zaujme barokním průčelím a sochami při vstupu. Důvodem, proč jsem si vybrala židlochovický kostel jako téma své bakalářské práce, je nejen zájem o barokní architekturu v okolí města Brna, ale také o významné osobnosti, které se podílely na realizaci této barokní stavby.

Cílem práce je komplexně seznámit čtenáře s touto památkou, a to jak z hlediska architektonického a stavebního, tak i z hlediska historického a uměleckého. Uvedu také historické důvody a události, které vedly k realizaci stavby kostela. Seznámím čtenáře se stavebním a architektonickým vývojem i uměleckými prvky kostela, zároveň přiblížím podstatné historické a stavitelské osobnosti, které význačně ovlivnily samotný vznik kostela.

Zkoumám dosavadní postupy bádání a na základě prostudování existující literatury se snažím o samostatnou interpretaci a posunutí hranic mého poznání v daném tématu. Podstatou mé bakalářské práce je důkladná rešerše relevantní literatury a pramenů k historii kostela Povýšení svatého Kříže v Židlochovicích. Tato souhrnná analýza mi umožňuje prozkoumat sakrální stavbu v bohatém kontextu první poloviny 18. století a přehledně pojmout její historický, architektonický a umělecký rozměr.

Práci jsem rozdělila do sedmi kapitol, které logicky navazují a postupně rozvíjejí danou problematiku. V druhé kapitole probírám dosavadní bádání a literaturu. Ve třetí kapitole se zabývám historií Židlochovic a v podkapitolách krátce zmiňuji židlochovický zámek a osobnost Filipa Ludvíka Václava hraběte ze Sinzendorfu i to, jak zasáhl do života a rozvoje Židlochovic. Čtvrtá kapitola je věnována kostelu, kde popisuji původ názvu kostela. V podkapitole se zaměřuji na historii a stavební vývoj kostela. V páté kapitole se věnuji charakteristice kostela a v jednotlivých podkapitolách se zaměřuji na popis exteriéru a interiéru. V šesté kapitole představuji osobnosti, jež se významně podílely na realizaci stavby a v podkapitolách prezentuji jednotlivé aktéry. Na konci práce uvádím seznam použitých zdrojů, seznam vyobrazení a obrazové přílohy. Celý text respektuje dosavadní bádání.

Ve své práci se pokusím naznačit, co jsem sama získala studiem pro představení a analýzu dané stavby. Jsem si vědoma, že ideálního cíle, tedy úplné interpretace a zjištění všech aspektů zkoumané architektury, popsání bádání a přístupu v zásadě nelze stoprocentně dosáhnout. V následující kapitole stručně popíšu dosavadní bádání.

1.Současný pohled na město Židlochovice

Dosavadní bádání

Na začátek bych ráda zmínila literaturu, jež mi byla prospěšná k vypracování textu práce, a kterou jsem vyhledala v knihovnách, badatelných města Olomouce a ve státním okresním archivu Brno-venkov v Rajhradě. Literatura, která se věnuje kostelu Povýšení svatého Kříže v Židlochovicích je buď lexikální anebo jsou informace o kostelu zahrnuty v ne příliš obsáhlých zmínkách v badatelských textech, ve vlastivědách anebo encyklopediích a v několika publikacích.

O vzniku zámku a kostela jsem čerpala z třetího svazku díla Augusta Prokopa.¹ Přehled o vývoji kostela v 18. a 19. století jsem získala z díla Augustina Kratochvíla.² Dále jsem pro potřeby své práce zužitkovala badání o historii a stavebním vývoji kostela od Karla Vavříka.³ Pro tvorbu bakalářské práce jsem hledala informace v díle Gregora Wolného.⁴ Heinrich Gerhard Franz⁵ se ve svém bádání věnuje Hildebrandtovi. Z knihy kolektivu autorů *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*,⁶ jsem čerpala ze samostatného hesla popis kostela a jeho zařazení do typů venkovských kostelů. Problematiku určení autorství kostela jsem vyhledala v knize *Dějiny českého výtvarného umění* v kapitole *Architektura od 90. let 17. do 30. let 18. století na Moravě*.⁷ Badatelská práce Jiřího Kroupy,⁸ výrazným způsobem přispěla k vypracování kapitoly o Ludwigu Sebastianu Kaltnerovi.⁹ Zohlednila jsem vídeňskou tvorbu architekta Hildebrandta z badatelské práce rakouského badatele Hellmuta Lorenze z kapitoly *Architektur*.¹⁰ V knize publicisty Jiřího Smutného,¹¹ i když se nejedná o odborný text historika umění, jsem čerpala informace o původním gotickém kostele. Do problematiky módních vlivů, které ovlivnily stavební rozvoj během první poloviny 18. století mě ve své

---

¹ August Prokop, *Die Markgrafschaft Mähren in Kunstgeschichtlicher Beziehung* III, Wien 1904. s. 1198–1202.

² Augustin Kratochvíl – František Dvorský, *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Díl I., Brněnský kraj. Židlochovský okres Brno*, č. 79, Brno, 1910.

³ Karel Vavřík, *Židlochovický Kostel Povýšení sv. Kříže*, Židlochovice 2008.

⁴ Gregor Wolny, heslo Seelowitz, in: idem, *Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften*, Abtheilung 2, Band 4, Brünn 1861, s. 201-205.

⁵ Heinrich Gerhard Franz, *Bauten und Baumeister der Barockzeit in Böhmen*, s. 57-58.

⁶ Zdeněk Kudělka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1966.

⁷ Oldřich J. Blažiček – Mirjam Bohatcová – Beket Bukovinská – Eliška Fučíková – Ivo Kořán – Jarmila Krčálová – Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Jiřina Medková – Věra Naňková – Emanuel Poche – Pavel Preiss – Miloš Stehlík – Michal Šroněk – Jarmila Vacková, *Dějiny českého výtvarného umění II/2*, Praha 1989.

⁸ Jiří Kroupa, *Dietrichsteinský palác v Brně a Ludwig Sebastian Kaltner*, *Umění XLVI*, 1998.

⁹ JK [Jiří Kroupa], heslo Kaltner, in: Marek Perútka (ed.), *Olomoucké baroko: Výtvarná kultura 1620–1780*, 2. *Katalog*, Olomouc 2010.

¹⁰ Hellmut Lorenz, *Geschichte der Bildenden Kunst in Österreich* Band IV, München 1999.

¹¹ Jiří Smutný, *Z historie starého židlochovického kostela*, Modřice 2002.

práci uvedli Jiří Kroupa a kolektiv.¹² Text Ulricha Fürsta¹³ jsem využila k seznámení se s barokní sakrální architekturou zejména jsem se zaměřila na tvorbu Hildebrandta. Pavel Vlček v časopise *Umění*,¹⁴ popisuje architektonický vliv Kiliána Ignáce Dientzenhofera (1689-1751) a Johanna Lucase von Hildebrandta v kontextu středoevropského guarinismu a dále jeho kniha *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*¹⁵ mi byla dalším zdrojem informací, především Hildebrandtův a Achbauerův medailon a biografické údaje s výsledky archivních výzkumů. Vlček také zmiňuje kostel svatého Jiří v Jiřkově, který mi posloužil jako vhodná analogie ke kostelu v Židlochovicích. Vznik kostela byl nedílně spjat s osobností hraběte Sinzendorfa, proto uvádím také titul od Kláry Benešové a kolektivu,¹⁶ který mi pomohl se seznámit s touto významnou osobností v historickém kontextu první poloviny 18. století. Historik Bruno Grimschitz¹⁷ v lexikonu pod heslem Hildebrandt se zabývá osobností tohoto významného rakouského architekta. Ryszard Hołownia, mi nabídl širší středoevropský kontext o působení Hildebrandta ve Slezsku.¹⁸ Historik Peter Heinrich Jahn¹⁹ sepsal podrobnou Hildebrandtovu monografii se zaměřením na sakrální stavby, kde se krátce zmiňuje o kostelu v Židlochovicích. Informace o zámku v Židlochovicích a jeho historii jsem čerpala z hesla Židlochovice (Brno-venkov) od Miroslava Plačka²⁰ a dále z diplomní práce Zoji Matulíkové, *Zámek v Židlochovicích* z roku 1991.²¹

---

¹² Jiří Kroupa – Josef Válka – Miloš Stehlík – Milan Togner – Vlasta Kratinová – Lubomír Slaviček – Jana Oppeltová, *V zrcadle stínů: Morava v době baroka 1670-1790*, Brno 2002.

¹³ Ulrich Fürst, *Die lebendige und sichtbare Historie. Programmatiscche Themen in der Sakralarchitektur des Barock (Fischer von Erlach, Hildebrandt, Santini)*, Regensburg 2002.

¹⁴ Pavel Vlček, *Kilian Ignaz Dientzenhofer und Johann Lukas von Hildebrandt. Zur Problematik des Guarinismus in Mitteleuropa*. *Umění*, 52. 2004, 4, 310–331.

¹⁵ Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.

¹⁶ Klára Benešová – Petr Kratochvíl – Ivan Muchka et al., *Velké dějiny země Koruny české*, Praha 2009, s. 449-451.

¹⁷ Bruno Grimschitz, heslo Hildebrandt, in: Hans Vollmer (ed.), *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, Leipzig 1924, s. 77–79.

¹⁸ Ryszard Hołownia, Jan Łukasz Hildebrandt a rezydencja władców we Wrocławiu, *Kwart* 2(2), Wrocław 2006, s. 3-24.

¹⁹ Peter Heinrich Jahn, *Johann Lucas von Hildebrandt (1668-1745): Sakralarchitektur für Kaiserhaus und Adel. Planungsgeschichtliche und projektanalytische Studien zur Peters- und Piaristenkirche in Wien sowie dem Loreto-Heiligtum in Rumburg, Petersberg*, 2011, s. 137-141.

²⁰ Miroslav Plaček, *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 381–382.

²¹ Zoja Matulíková, *Zámek v Židlochovicích* (diplomní práce), Masarykova univerzita Filozofická fakulta, Brno 1991.

Město Židlochovice

Město Židlochovice se nachází v okrese Brno-venkov, leží 18 km jižně od Brna při soutoku řek Svatky a Litavy v dyjsko-svrateckém úvalu ve výšce 190 metrů nad mořem²², s nejvyšším kopcem jménem Výhon. Patří do vinařské oblasti a žije zde přibližně 3702 obyvatel.²³

Historie města

V německy psané literatuře někdy používají název Židlochovice, ale většinou se lze setkat s německým Groß Seelowitz nebo Seelowitz²⁴ (Selowiz). Roku 1237²⁵ se nám objevuje první zmínka o Židlochovicích, uvedená na listině vydané českým králem Václavem I. pro kostel sv. Petra v Brně.

V roce 1353²⁶ Alšík a Jan bratři z Fulštejna předali tvrz a ves markraběti Janovi. Roku 1379 moravský markrabě Jošt²⁷ udělil židlochovickým vinohradům *horenské právo*²⁸. Roku 1407 předal do vlastnictví markrabě Jošt tvrz a městečko Židlochovice s patronátem farního kostela, kaple svaté Barbory a Unkovice s patronátem Vilému Zajícovi z Valdeka.

2. Historická pohlednice z roku 1910

²² Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku/ 8 díl V-Ž*, Praha 2011, s. 838.

²³ <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>, vyhledáno 13.12. 2023.

²⁴ Viz Wolny, (poznámka 4), s. 201-205.

²⁵ <https://www.zidlochovice.cz/cs/kultura-a-volny-cas/historie-v-zidlochovicich/>, vyhledáno dne 3. 5. 2024

²⁶ Ladislav Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 2004, s. 236.

²⁷ Markrabě Jošt, jako zemský kníže dal podnět k soupisu horenských práv. Jím vydaný horenský řád postupně přejímaly vinohradní hory po celé Moravě a v 16. století Joštův horenský řád nabyl v právním vědomí Moravanů postavení obecně závazného horenského práva.

https://web.archive.org/web/20051027143540/http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/luridica2/luridica2_02.pdf, vyhledáno dne 24.4.2024.

²⁸ Horenské/viniční právo (ius montium) je souhrn právních obecných pravidel chování upravující vzájemné vztahy mezi panovníkem, majiteli vinic a vinaři. Jeho základem byl „horenský“ regál jako výhradní právo panovníka na část výtěžku z vinic.

https://is.muni.cz/el/phil/podzim2018/PV1B118/um/Prezentace_Horenske_pravo_1.pdf, vyhledáno dne 24.4. 2024.

Vilém Zajíc z Valdeka padl roku 1420 v bitvě pod Vyšehradem. Vdova po Vilémovi, Dorota z Královic, předala do vlastnictví židlochovické panství Heníkovi z Valdštejna. V roce 1459 patřily Židlochovice Jindřichu z Valdštejna. V srpnu toho roku navštívil Židlochovice císař Bedřich III., který se vracel z osobního setkání s králem Jiřím z Poděbrad. V letech 1463 až 1475 držel Židlochovice Heníkův syn Hynek z Valdštejna. Valdštejnové vlastnili Židlochovice až do roku 1482.²⁹ Po Hynkově smrti uvolnil roku 1482 král Matyáš Židlochovice s tvrzí a další majetky Kunce z Kravař. Bratři Jaroslav a Ladislav z Boskovic se ujali vlastnictví v roce 1493. Hynkova sestra Anna z Valdštejna odkázal své právo na panství Kunce z Kravař Ladislavovi z Boskovic. V roce 1494 postoupil Vladislav II. zastavenou Blučinu k Židlochovicím. Ladislav z Boskovic prodal v roce 1508 tvrz a městečko Židlochovice, spolu s dalšími majetky Vilémovi z Pernštejna. V roce 1515 Vilém z Pernštejna předal Židlochovice a příslušenství svému synovi Vojtěchovi z Pernštejna, ale ty posléze připadly druhému Vilémovu synovi Janovi, který židlochovické panství prodal Janovi Ždánskému ze Zástřízl. Ten odkázal Židlochovice své manželce Elišce ze Žerotína tak, aby po její smrti dědil kterýkoli ze synů. Jaroslav ze Zástřízl potvrdil občanům Židlochovic privilegia. Od roku 1567 držel ve vlastnictví Židlochovice a další majetky Fridrich ze Žerotína. Za jeho období až do roku 1598 existovala na panství různorodá náboženská vyznání, včetně novokřtěnců, flakciánů a Českých bratří. V roce 1580 Fridrich potvrdil Českým bratřím dům a sbor v Židlochovicích, čímž podpořil jejich komunitu. Na přímou žádost „*listem mocným*“³⁰ z roku 1572 od Maxmiliána II., musel Fridrich vše odkázat Janu Divišovi z Žerotína. Dědicové po Janu Divišovi z Žerotína byli nuceni prodat panství moravskému katolíku Adamovi z Valdštejna, jenž je vlastnil do své smrti v roce 1638. Po jeho smrti Židlochovice poničil požár (1642), při kterém byl zničen kostel a Nosislavská ulice, o tři roky později zuřil mor a 3. května 1645 císařský velitel Kapoun ze Svojkova vydal městečko Švédům. Po smrti Marie Anny Františky z Valdštejna dědil Židlochovice Filip Ludvík Václav hrabě ze Sinzendorfu. V roce 1738 postoupil Filip Ludvík židlochovické panství svému synovi, hraběti Otakarovi Sinzendorfovi. Ten ho v roce 1746 daroval hraběti Leopoldovi z Dietrichsteina. O tři roky později se panství ocitlo pod správou Leopoldova bratra, knížete Karla z Dietrichsteina. Karel roku 1782 přenechal panství svému staršímu synovi, hraběti Janu Karlovi z Dietrichsteina. Vévoda sasko-těšínský Albrecht panství odkoupil v roce 1819 a roku 1822 je prodal arcivévodovi Karlovi a ten je předal do držby arcivévodovi Albrechtovi roku 1848 a následně arcivévodovi Bedřichovi jenž se ujal

---

²⁹ Viz Hosák (poznámka 26), s. 236.

³⁰ Ibidem, s. 236.

vlastnictví v roce 1896.³¹ František II. potvrdil v roce 1793 občanům Židlochovic privilegia a roku 1873 byly Židlochovice povýšeny na město. Od roku 1921 je židlochovické panství ve správě Československé republiky. Pozemková reforma na panství proběhla v roce 1928.³²

3. Pohled na Židlochovice, rytina z roku 1839

Zámek Židlochovice

Je kulturní památkou, jež je významnou dominantou města. Nachází se na pravém břehu řeky Svatky asi kilometr od kostela. K zámku dnes neodmyslitelně patří i zámecký park.³³ Zámek si prošel dlouhým historickým a stavebním vývojem. Na počátku vývoje zámku stála tvrz, která se připomíná v roce 1349.³⁴ Její rozsah a význam ji dovoluje nazývat hradem. „*Za daného stavu poznání zatím nemůžeme určit, jak se na jeho výstavbě podíleli Valdštejnové (1407–1482), páni z Boskovic (1482-1508) a Pernštejnové (1508-62).*“³⁵

K přestavbě na renesanční zámek po roce 1570 nemusel Fridrich ze Žerotína vynaložit mnoho úsilí, protože hrad měl pravidelný rozvrh, stačilo doplnit zástavbu, podle panujícího vkusu poněkud upravit stávající budovy a přistavět lodžii jižního křídla. Když se v roce 1616 Valdštejnové na Židlochovice vrátili, po roce 1650 znovu poničené sídlo obnovili, dostavbou jihozápadního křídla vznikl raně barokní zámek.³⁶ Vrcholně barokní přestavbu zámku v Židlochovicích započal roku 1722³⁷ spolu se stavbou farního kostela Filip Ludvík Václav.

³¹ Viz Hosák (poznámka 26), s. 237.

³² Celkem se pozemkovou reformou a otázkami s ní spojenými jen do konce března 1928 zabývalo 117 zákonů, vládních vyhlášek, nařízení či opatření. Antonín Klimek, *Velké dějiny země Koruny české XIV.: 1929–1938*, Praha 2000, s. 286.

³³ Jeho návrh vypracoval francouzský zahradní architekt Ernst August Chambonier kolem roku 1708. Arnošt Ondrůj, *Židlochovice v letech zápasů a budování*, Židlochovice 1948, s. 30-32.

³⁴ Viz Plaček (poznámka 20), s. 381

³⁵ Ibidem, s. 382

³⁶ Ibidem, s. 382

³⁷ Podle Karla Vavříka rozsáhlá přestavba zámku začala už v roce 1720. Karel Vavřík, *Dějiny Židlochovic v letopočtech*, 2013, s. 25.

K autorství zámku v Židlochovicích jsou známy archivní doklady, jež však nejsou ani datovány, ani podepsány.³⁸ Nabízí se nepochybně myšlenka, že Hildebrandt by mohl být autorem návrhu zámku.³⁹ U badatele Grimschitze jsem k tomuto tématu nic nenašla. Autorství vídeňského architekta odmítl podle badatele Richtera už August Prokop⁴⁰ a s tímto názorem se shoduje i badatel Plaček, který uvádí: „*Přes úvahy o předloze Hildebrandta je autorem koncepce s největší pravděpodobností francouzský architekt Robert de Cotte.*“⁴¹ Existuje domněnka, že plány vyhotovil Robert de Cotte, Mansartův⁴² žák, a to pro Sinzendorfa, když byl v letech 1699-1701 velvyslancem v Paříži. Přestavbu zámku řídil stavitel Ludwig Sebastian Kaltner, který současně stavěl i židlochovický kostel podle plánů Hildebrandta. Kaltner podle návrhu de Cotteho,⁴³ respektoval stojící budovu, k jejímž bokům na severní straně se měla připojit přízemní boční křídla ukončená hranolovými útvary. Bylo však realizováno jen křídlo směřující k východu. Přestavba byla v roce 1729 ukončena. Židlochovický zámek byl přestavěn na barokní hraběcí sídlo. August Prokop tento půvabný zámek svou architekturou silně připomíná Lichtenštejnský letní palác postavený v roce 1707 v Rossau ve Vídni a trochu také Althanův letohrádek, který se rovněž nacházel v Rossau a vyznačoval se zejména středovou částí zvýšenou o mezanin. Architektura dvoupatrového zámku v Židlochovicích je velmi jednoduchá, ale vykazuje dobře vyvážené proporce a krásné profily; místo pilastrů má kvádrové lizény procházející patry, které směrem k hornímu polopatru působí stále mohutněji. Střecha je mansardová, valbová, s vikýři a nad hlavní římsou se zvedá balustrádová terasa. Vnitřní dispozice zámku je typická pro barokní zámecké stavby: v přízemí se nacházely reprezentační prostory a v prvním patře soukromé pokoje.⁴⁴ Kolem roku 1745 Franz Anton Grimm pracoval na návrzích úprav hlavních budov zámku pro Dietrichsteiny. Roku 1819 koupili panství Habsburkové, kteří propojili zámek s parkem a provedli pozdně empírové úpravy. Další větší přestavby byly v zámku provedeny v období 1844–1845 za arcivévody Karla a pak až v letech 1964–1978.

---

³⁸ Václav Richter, Neznámý plán židlochovického zámku, *Umění* XLVI, 1953, s. 171–174.

³⁹ Viz Blažíček (pozn. 7), s. 466.

⁴⁰ Viz Richter (poznámka 42), s. 172.

⁴¹ Viz Plaček (poznámka 20), s. 382.

⁴² Jules Hardouin-Mansart (1646-1708), slavný dvorní stavitel francouzského krále Ludvíka XIV.

⁴³ Jiří Kroupa, „Palác ve tvrzi“: umělecká úloha a zámecká architektura v raném novověku. Dvě úvahy k výzkumu světské architektury raného novověku, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* F 45, 2001, s. 32.

⁴⁴ Prokop se k tématu ale více nevyjadřuje. Viz Prokop (poznámka 1), s. 1201.

Filip Ludvík Václav hrabě ze Sinzendorfu

V letech 1705-1715 druhý rakouský kancléř, od roku 1715 až do roku 1745 první rakouský kancléř. Ve starších pramenech je uváděn jako Filip Ludvík, pro odlišení od stejnojmenného syna, kardinála Filipa Ludvíka užívá moderní historiografie i třetí křestní jméno, tj. Václav. Filip Ludvík Václav hrabě ze Sinzendorfu⁴⁵ se narodil ve Vídni v roce 1671. Jeho otec byl prezident soudní komory Jiří Ludvík hrabě ze Sinzendorfu (1616-1681).⁴⁶ Po svém otci a starším bratrovi zdědil panství Konopiště a Postoloprty, později však kvůli rodinným dluhům obě panství prodal. Za svého života působil Filip Ludvík Václav jako rakouský diplomat a státník. Jakožto dvorní kancléř byl zodpovědný za zahraniční záležitosti rakouské monarchie. Mladý Filip Ludvík Václav byl původně určen pro církevní kariéru. Po smrti svého bratra Kristiána Ludvíka Sinzendorfa, který zemřel v bitvě u Moháče, se rozhodl pro vojenskou kariéru. Brzy se však o něm dozvěděl císař. Josefem I. byl jmenován císařským komořím a podnikal diplomatické mise. O rok později⁴⁷ se stal členem dvorské říšské rady a o čtyři roky později byl jmenován mimořádným císařským velvyslancem ve Francii. Přízeň císaře Josefa I. si vysloužil, když ho doprovázel na tažení proti pevnosti Landau (1702). V roce 1705⁴⁸ byl císařem Josefem I. jmenován dvorním kancléřem. Roku 1709 zastupovali Filip Ludvík Václav a princ Evžen Savojský zájmy císaře Josefa I. na mírových jednáních v Haagu.⁴⁹ Rok po smrti Josefa I. obdržel od císaře Karla VI. Řád zlatého rouna.⁵⁰ Zemřel roku 1742, dva roky po nástupu Marie Terezie k moci.⁵¹

4. Zámek v Židlochovicích v první polovině 20. století

⁴⁵ *něm.* Philipp Ludwig Graf von Sinzendorf

⁴⁶ Constantin von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich XXXV*, Wien 1877, s. 20–22.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 22.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 22.

⁴⁹ Pavel Bělina – Jiří Kaše – Irena Veselá et al., *Velké dějiny země Koruny české. Svazek IX, 1683-174*, Praha 2011.

⁵⁰ Jiří Kubeš a kol., *V zastoupení císaře: Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640-1740*, Praha 2018, s. 395.

⁵¹ Viz Wurzbach (poznámka 46), s. 22.

Kostel

Legenda podává vysvětlení pojmu Povýšení svatého Kříže. Váže se k události z 4. století. Císařovna Helena, matka Konstantina Velikého, během své pouti do Jeruzaléma, dala hledat Kristův kříž.⁵² Legenda praví, že byly v zemi nalezeny tři kříže, jeden z křížů přiložili k tělu mrtvého mladíka a ten byl zázračně vzkříšen. Na místě byl pak postaven chrám. V 7. století byla relikvie kříže ukořistěna perským králem Chosrevem II. a přesunuta do Persie. Byzantský císař Heraklesios kříž při vítězném tažení získal zpět a rozhodl se jej přesunout zpět do Jeruzaléma. Podle legendy jel Heraklios na koni a nesl kříž, anděl mu však zabránil vstoupit do Jeruzaléma. Císař se tak musel na výzvu anděla obléci jako kající, sesednout z koně a pěšky a bosý poté směl vnést kříž do města. Na památku této události je ustaven svátek Povýšení sv. Kříže.⁵³

5. Pohlednice kostela z roku 1910

Historie a stavební vývoj kostela

Původní gotický kostel⁵⁴ v Židlochovicích se připomíná již v roce 1350,⁵⁵ trojlodní se třemi oltáři.⁵⁶ Při kostele se rozkládal velký hřbitov. V roce 1446 byl kostel znovu vysvěcen. V roce 1642 vypukl v Židlochovicích požár, který zničil faru, kostelní věž a střechu kostela.

---

⁵² K tomu mělo dojít kolem roku 325.

⁵³ Křesťané slaví tento svátek 14. září.

⁵⁴ Viz Smutný (poznámka 11), s. 23.

⁵⁵ Viz Kratochvíl (poznámka 2), s. 57.

⁵⁶ Ten vzal definitivně za své roku 1830, kdy se propadla klenba, která byla už silně poškozena několika požáry. Z původního kostela tak zbyla pouze zvonice s gotickými základy a barokními úpravami, která svému účelu slouží dodnes. 16. dubna 1760 zachvátil Židlochovice opět požár. Vyhořel kostel i fara. Byl zničen největší ze čtyř zvonů, pocházející z roku 1515. V tomto období vlastnil město kníže Karel z Ditrichštejna, který nechal kostel opravit.

A proto roku 1717 sám Filip Ludvík Václav pokládá základní kámen ke stavbě nového kostela. Hlavním důvodem stavby nového kostela, bylo tedy přílišné poničení kostela starého.

K realizaci stavby vybídl uznávaného Johanna Lukase von Hildebrandta, dvorního vídeňského architekta. Stavbě předcházely přípravy. Jejich součástí bylo odkoupení sedmi domů a jejich následné zboření.⁵⁷ Mezi nimi byly také lisovny vína a vinné sklepy.⁵⁸ Stavbu židlochovického kostela uskutečnili proto později, jak uvádí Karel Vavřík⁵⁹. Na stavbu nového kostela v barokním stylu bylo použito zdivo z bývalého bratrského sboru, jenž stával nad hrobkou Žerotínů. Filip Ludvík Václav si také přál, proto podporoval myšlenku, aby piaristé založil menší kolej nebo inkorporovanou faru v Židlochovicích,⁶⁰ jež by fungovaly z farních příjmů, ale vyjednávání selhalo, tak hrabě daroval kostelu 1000 zlatých a k realizaci dalších plánů již nedošlo.⁶¹ Stavba proběhla v letech 1724–1730 vídeňským stavitelem Ludwigem Sebastianem Kaltnerem. Kostel konsekroval olomoucký světitel biskup Otto Honorius hrabě z Egkhu (1675–1748) se zasvěcením Povýšení svatého Kříže.

6. Pravidelný vzhled původní věže kostela

Dnes věž kostela vypadá jinak. 4. srpna 1855 byla velká vichřice, která srazila z kostela plechovou bání, která byla na kostelní věž vyzdvížena v roce 1846. Můžeme se oprávněně podle kronikářského zápisu domnívat, že bání kostelní věže byla poškozena v rozmezí přibližně deseti let dvakrát, a zřejmě i v roce 1846 také vichřicí.⁶² Kresba [6] nalezená na ostění východního věžního okna⁶³ poskytuje nepřímý důkaz, jak mohla věž vypadat. Na počátku roku 2005 se badateli panu Vavříkovi potvrdilo, díky objevu kopie

⁵⁷ Jan Burk zmiňuje, že zde stály mj. tři lisovny – *preshausy*, a to kartuziánská, dominikánská a lisovna polesného Jana Kelbla, in: Karel Vavřík, *Židlochovický kostel Povýšení sv. Kříže*, Židlochovice 2008.

⁵⁸ Viz Kratochvíl (poznámka 2), s. 57.

⁵⁹ „Od položení základního kamene k začátku stavby uplynulo sedm dlouhých roků, avšak určitě se nezháleželo. Muselo se vykoupit a následně zbořit sedm domů, které stály na místě dnešního kostela.“ Viz Vavřík (poznámka 3), s. 7.

⁶⁰ Dušan Foltýn a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 816.

⁶¹ Viz Kratochvíl (poznámka 2), s. 57.

⁶² Viz Vavřík (poznámka 3), s. 8.

⁶³ Ibidem, s. 8.

rytiny židlochovického kostela, badatelem Miroslavem Cvrkem v depozitáři ivančického muzea, „...že nalezený vyrytý a neuměle vyvedený náčrtek na východní zdi věže v půdním prostoru opravdu vyjadřuje podobu věže původní.“⁶⁴

Také se nabízí otázka, zda byla poškozená i střecha věže. Souhlasím s badatelem Vavříkem, který se domnívá, že ano a přikládá tvrzení: „*Překrytí oken střechou... zešíkmení u východní strany věže...*“ Když se dívám na průčelí židlochovického kostela všimnula jsem si u věže určitých stylových i pohledových nesrovnalostí. Na východní straně je věžní okno střechou úplně zakryté. Téměř většina věžních oken na jižní a severní straně je střechou zcela přikrytá. Dále předkládám opodstatněné domněnky, „*hřeben střechy byl asi nižší*“ a dále prezentuji nepodloženou domněnku, „*že střecha nad kostelem mohla být barokní, dvojitá.*“ toto mínění stavím na vlastním pozorování. O opravě střechy se však žádné zprávy nedochovaly. Domnívám se tedy, že k zásadní přestavbě střechy došlo. V půdním prostoru těsně vedle věže objevili zedníci zdivo se zazděným trámem. To zřejmě napovídá, „...že zde končily ozdobné prvky věže.“ Také se domnívám, že necitlivou úpravou zvýšení hřebenu střechy došlo k nevyváženosti stavby a tím se věž pohledově zkrátila. Dále je potřeba zmínit velkou úpravu interiéru kostela v roce 1951. Směrem dopředu byl rozšířen kůr kvůli instalaci nových varhan (původní byly prodány). Toho roku proběhlo vysvěcení varhan. Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let došlo k instalaci plynového topení. Také byla vyměněna okna, vstupní dveře a zhotoveny nové zpořádky. V roce 2002 byly opraveny krovy a položena nová krytina nad kostelní lodí. V pátek 12. dubna 2013 byla zahájena rekonstrukce horní části věže [7] farního kostela o hmotnosti asi 9, 5 tuny a výšce asi 12 metrů až po křížek, dokončena 15. srpna 2013.⁶⁵

7.Rekonstrukce kostelní věže v roce 2013

⁶⁴ Ibidem, s. 8.

⁶⁵ <https://www.zidlochovice.cz/filemanager/files/152776.pdf>, vyhledáno dne 30.4. 2024

Popis kostela

Jedná se o jednodlní orientovaný kostel [8], který se nachází v historickém centru města Židlochovice v okrese Brno-venkov a tvoří tak jeho dominantu. Orientován je ve směru západ-východ, s hlavním průčelím směřujícím k východu. Díky svému urbanistickému uspořádání, architektonické hodnotě a vazbám na okolní zástavbu je významným prvkem městského dědictví. V urbanistickém kontextu úzce souvisí s historickým vývojem Židlochovic. Kostel se nachází v severní části historického jádra, na mírném návrší při úpatí kopce Výhon. Kostel je situován v těsném sousedství farní budovy a necelý kilometr od židlochovického zámku. Je přístupný schodištěm lemovaným barokními sochami svatých, které navazuje na Komenského ulici. Kostel Povýšení sv. Kříže je chráněn jako kulturní památka České republiky.

8. Aktuální vzhled kostela, pohled od východu

Interiér

V porovnání s jinými barokními kostely zde není interiér [9] nijak bohatý.⁶⁶ Stěny ani klenba nemají malířskou výzdobu. Loď je zaklenuta dvěma poli ploché (pruské) klenby dělené pasy, které dosedají na vyloženou profilovanou římsu s kladím spočívající nad kompozitní hlavicí s pilastry. Kněžiště s půlkruhovým závěrem je zaklenuto valenou klenbou a konchou, členěno kordonovou vyloženou profilovanou římsou. Kaple i sakristie jsou zaklenuty klenbou valenou.⁶⁷ Vnitřní prostor jednodlního kostela je tvořený obdélníkovým polem s půlkruhovým kněžištěm zúženým částí sakristie. Uvnitř kostela se nachází tři oltáře.

⁶⁶ Mezi vzácné památky, jež jsou součástí kostela, řadíme gotickou plastiku Panny Marie z roku 1500, nazývanou také židlochovická madona (její originál je uložen v Moravském muzeu v Brně).

⁶⁷ https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=905019, vyhledáno dne 29. 4. 2024.

[10] Bohatě členěná kazatelna se nalézá na levé straně. Hlavní oltář [13] P. Marie Lurdské⁶⁸ se nachází na pravé straně kaple Božího hrobu⁶⁹. Po levé straně je vedlejší oltář [11] zasvěcený Růžencové P. Marii⁷⁰, další vedlejší oltář [12] po pravé straně je zasvěcený sv. Janu Nepomuckému⁷¹. Autorem obrazů je místní malíř Georg Metzger, vytvořil je kolem roku 1770. Na obraze vidíme P. Marii, jak předává růženec sv. Dominikovi a sv. Jana Nepomuckého, jak klečí a andělé mu předávají klíč, kříž a palmovou ratolest. Úpravu za oltáři navrhl a zhotovil brněnský řezbář Jaroslav Vaněk v 60. letech 20. století. Po celém obvodu bočních stěn je rozmístěno čtrnáct obrazů křížové cesty. Čtyři zadní lavice tzv. cechovní, jsou ozdobené původními vysokými figurálně řešenými svícny z let 1732 a 1754. Vedle cechovních lavic, po levé i po pravé straně se nachází zpovědnice. Předsíň pod hudebním kůrem, který se nachází nad hlavním vstupem do kostela, je otevřená a tvoří část kostelní lodi s valenou klenbou dělenou příčnými pásy na tři pole. Většinu prostoru kostela zabírají dvě paralelní řady dřevěných lavic. Mezi lavicemi vede ulička směrem k hlavnímu oltáři. Celá podlaha v kostele je pokryta dlažbou.

9. Interiér kostela,
pohled směrem na hlavní vchod

10. Interiér kostela,
pohled směrem na hlavní oltář

Vybraná díla z mobiliáře

Jak jsem již uvedla, v kostele se nacházejí dva boční oltáře. Oltář na pravé straně, stojí u zdi, je tvořený edikulou s podstavcem, která vytváří samotný oltář, jehož součástí je obraz sv. Jana Nepomuckého. Boky oltáře jsou tvořeny na každé straně jedním pilastrem

⁶⁸ Oltář nese jméno Panny Marie Lurdské (Maria Virgo, de Lourdes), v jeskyni Massabielle u Lurd, která se zjevila osmnáctkrát čtrnáctileté Bernadetě Soubirous v roce 1858. Panna Marie je zobrazována v dlouhém bílém šatu, přepásaném širokou modrou stuhou a s růžencem v rukou, stojí v jeskyni.

⁶⁹ Též se nazývá Svatý hrob. Jedná se o kapli, zde o okrouhlou, podle vzoru jeruzalémského Chrámu Božího hrobu.

⁷⁰ Panna Marie Růžencová (původně Vítězná) svátek 7.10., na počest vítězné bitvy u Levanty v roce 1571.

⁷¹ Svatý Jan Nepomucký, kněz, mučedník, svátek 16.5., na počest mučednické smrti a zázračného objevení jeho k smrti umučeného těla. Často bývá zobrazován jako kněz či kanovník s kratším vousem, stojí nebo klečí.

s korintskou hlavicí a jedním sloupem s korintskou hlavicí. Na podstavci oltáře stojí menší socha Krista. Oltář na protější straně nalevo od hlavního oltáře, je totožný, jiný je toliko obraz a menší socha na podstavci. Na obraze uvnitř oltáře je vyobrazení P. Marie a na podstavci stojí menší socha P. Marie. Hlavní oltář se nachází v západní části lodi, je pevně zasazený do podlahy. Centrálním motivem oltáře je ukřižovaný Kristus obklopený anděly. Po levé straně stojí postava P. Marie a po pravé straně postava sv. Jana Evangelisty.

11. Vedlejší oltář zasvěcený
Růžencové P. Marii

12. Vedlejší oltář zasvěcený
sv. Janu Nepomuckému

13. Hlavní oltář P. Marie Lurdské

Exteriér

Jedná se o jednolodní orientovanou stavbu s půlkruhovým závěrem se čtyřbokou věží vestavěnou v průčelí. Boční křídla průčelí jsou konkávně tvarovaná. Průčelí [8] je prolomeno třemi pravoúhlými vchody se šambránou a ušima. Nad hlavním vchodem je umístěný trojúhelníkový fronton a nad ním je oválné okno se šambránou a zdvojeným klenákem ve vrcholu. Fasáda je členěná velkým pilastrovým řádem na přední straně kostela s kompozitní hlavicí, na kterých spočívá kladí, které nese vyloženou profilovanou římsu. Patro věže, kde se

nachází zvonice, je prolomeno okny půlkruhově zaklenutými s profilovanou šambránou. Okna jsou zakryta dřevěnou žaluzií. Nároží věže je členěno pilastry s kompozitní hlavicí. Nad okny jsou umístěny kruhové hodiny. Nad hodinovým ciferníkem se nachází kordonová římsa. Věž je zastřešená čtyřbokým stanem, který vrcholí makovicí s křížem. Strany věže zvýrazňuje nízký štít s volutovými křídly v šířce risalitu. Boční fasády [14,15] jsou členěné lizénami, prolomené dvěma okenními osami segmentově zaklenutými a jednou okenní osou pravoúhloú. Kněžiště je osvětleno dvěma pravoúhlými okenními osami a dvěma kruhovými okenními osami v patře. V závěru kněžiště [16] se nachází jedno slepé oválné okno.

14. Pohled na boční stěnu kostela z jihu

15. Pohled na boční stěnu kostela ze severu

16. Pohled na závěr kostela

Pravoúhlá boční kaple o dvou okenních osách a kolem oken jsou šambrány. Podstřešní profilovaná římsa nese sedlovou střechu nad kněžištěm zvalbenou.

Analogie kostela v Židlochovicích s typologií venkovských kostelů

Johann Lucas von Hildebrandt vyvinul a používal stejný typ ve svých návrzích pro skupinu kostelů, které navrhl či postavil ve 20. a 30. letech 17. století v Dolním Rakousku a v Čechách na panstvích svých mecenášů, kteří patřili k vysokým aristokratickým kruhům

habsburské monarchie.⁷² Hildebrandt vyvinul typ jednolodního kostela rozděleného na dvě pole. Původní záměr nebyl jenom experimentem, to se ukázalo při vývoji typu v několika budoucích sakrálních projektech, počínaje farním kostelem v Židlochovicích, následně v Jiříkově⁷³ v severních Čechách.⁷⁴ Pokračoval dolnorakouskými farními kostely sv. Jiří v Aspersdorfu (1730),⁷⁵ sv. Petra a Pavla ve Stranzendorfu (1733).⁷⁶

Základní vlastnosti Hildebrandt definoval v architektonickém plánu pro farní kostel v Židlochovicích.⁷⁷ Zavedl inovativní způsob začlenění zvonice do hlavního průčelí zvenčí vizuálně sjednocené s tělem kostela prostřednictvím jeho konkávní boční strany. Z vnitřní strany je zvonice podepřena sloupy.⁷⁸ Podobně je řešen i kostel v Jiříkově. Lze tvrdit, že toto je jeden z nejvýznamnějších vrcholně barokních architektonických motivů vytvořených Hildebrandtem.⁷⁹ Loď všech těchto kostelů je zaklenuta dvěma kopulovitými klenbami podepřené mohutnými lichoběžníkovými pilíři. Pokud jde o vnější formy, Hildebrandt artikuloval boční fasády charakteristickými lizénami a hlavní průčelí pilastry. Architekt navrhl tento typ sakrální stavby, tzv. Dorfkirche především pro venkovské (mimoměstské) kostely na šlechtických statcích. Židlochovický kostel [17] řadíme v Hildebrandtově tvorbě do komorní sakrální architektury. Termín „komorní sakrální architektura“ odkazuje na menší, venkovské sakrální prostory. Kostel sv. Jiří, [18] lze rovněž zařadit k Hildebrandtově komorní sakrální architektuře. Nachází se v Loučném, místní části města Jiříkova na severu Čech. Původní kostel zde stál již v 14. století. V letech 1725 až 1728 proběhla barokní přestavba. V současnosti je chráněn jako kulturní památka.⁸⁰ Hildebrandtův návrh se však zdál pravděpodobně příliš nákladný k realizaci. Pověřen stavbou podle redukováných plánů byl zednický mistr Johann Georg Achbauer (1680-1737).⁸¹ Stejně jako kostel v Židlochovicích je kostel v Jiříkově jednolodní s půlkruhovým kněžištěm a se čtyřbokou věží vestavěnou v průčelí. Fasáda je členěna pilastry podobně jako židlochovický kostel. Středem stavby probíhá plastická profilovaná římsa, člení stavbu na dvě patra. V průčelí vystupuje dvoupatrová věž, členěná pilastry a kladím. Nad hodinami je půlkruhově vyklenutá římsa a půlkruhově zaklenuté okno. Věž je kryta jehlanovou střechou. Loď je kryta sedlovou střechou s břidlicí a

⁷² Bruno Grimschitz, *Johann Lucas von Hildebrandt*, Wien 1959, s. 128-131.

⁷³ Kostel byl postaven pod patronací hrabat z Harrachu (1724-1727).

⁷⁴ Bruno Grimschitz, *Johann Lucas von Hildebrandts Kirchenbauten*, Augsburg 1929, s. 272-274.

⁷⁵ Viz Grimschitz (poznámka 74), s. 274-277.

⁷⁶ Viz Grimschitz (poznámka 74), s. 281-285.

⁷⁷ Viz Grimschitz (poznámka 74), s. 272-274.

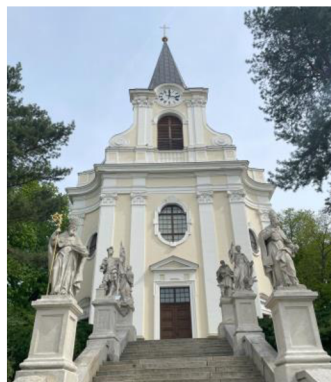
⁷⁸ Klenby kruhčty tvoří tzv. palladiánský motiv. Je zde patrný severoitalský vliv.

⁷⁹ Viz Grimschitz (poznámka 74), s. 263.

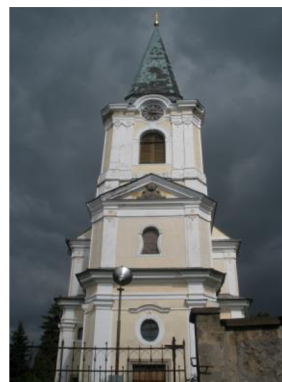
⁸⁰ <https://pamatkovykatolog.cz/kostel-sv-jiri-12322265>, vyhledáno dne 29. 4. 2024.

⁸¹ Byl žákem Hildebrandta a nevlastní bratr architekta Kiliána Ignáce Dientzenhofera.

na kněžišti se nachází sanktusník, což kostel v Židlochovicích nemá. Loď je klenuta dvěma plackami. Uprostřed jsou dva klenební pasy, které spočívají na zdvojených pilastrech s ionizujícími hlavicemi, jež nesou vysoké kladí, které obíhají po celém vnitřním obvodu zdiva. Kněžiště je sklenuto pasem valené klenby s lunetami a konchou a třemi lunetovými výsečemi, kostel v Židlochovicích lunetové výseče nemá. Po obou stranách kněžiště jsou patrové plochostropé oratoře, půlkruhově otevřené. Okna lodi jsou dvouetážová, dolní obdélná, segmentově zaklenutá, horní jsou nad římsou oválná. V kněžišti jsou dvě horní a tři dolní okna. V západní polovině lodi se nacházejí třípatrové dřevěné tribuny. Při západní stěně zděná jednopatrová tribuna, křížově podklenutá.⁸² Kostel svatého Jiří provází stejný osud jako kostel Povýšení svatého Kříže. Vlivem požáru kostela (1840) a bouří (1868), se věž, původně cibulovitého tvaru, poničila a byla nahrazena novým hrotitým tvarem. Vnitřek kostela je pozdně barokní, hlavní oltář byl pravděpodobně vyhotoven šluknovským malířem Dominikem Kindermanem. Během let 1904–1906 proběhly restaurátorské práce interiéru kostela.⁸³

17. Pohled na hlavní průčelí kostela
v Židlochovicích

18. Pohled na hlavní průčelí kostela
v Jiříkově

⁸² https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=961018, vyhledáno dne 29. 4. 2024.

⁸³ <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-jiri-12322265>, vyhledáno dne 29. 4. 2024.

Osobnosti

Johann Lukas von Hildebrandt

Byl jedním z nejvýznamnějších architektů rakouského baroka, jeho vliv zasáhl do Uher, Čech a Slezska.⁸⁴ Johan Lukas von Hildebrandt (14. listopadu 1668, Janov – 16. listopadu 1745, Vídeň), obohatil Vídeň o význačné stavby jako jsou Horní a Dolní Belveder (1712/14–16, 1721–22), Schwarzenberský palác (1697–1726. Podle jeho návrhů byly zrealizovány např.: kostel Maria Treu (snad od r. 1699), městský palác Daun-Kinských (1713–1716) a klášter Göttweig (po 1719), které se staly vzory pro stavby v Čechách.⁸⁵ Například kostel sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí. V Dolním Rakousku a v Čechách stavěl ve dvacátých a třicátých letech 18. století venkovské kostely – tzv. Dorfkirchen. Stal se uznávanou osobností vrcholného baroka, inspiroval další architekty v Čechách například známou rodinu Dientzenhoferů a v Rakousku Franze Antona Pilgrama (1699-1761).

Narodil se do rodiny plukovníka. Historik Bruno Grimschitz uvádí⁸⁶, že do Vídně se Hildebrandt přestěhoval asi v roce 1698 a zmiňuje, že začátky jeho architektonické kariéry jsou neobjasněné, a to zejména jeho pobyt v Itálii. Svou architektonickou činnost zřejmě započal tedy již v roce 1698.⁸⁷ Jako mladý muž se Hildebrandt vyškolil v Římě u architekta Carla Fontany (1638-1714) a obeznámil se také s architekturou Janova a Turína.⁸⁸ Hildebrandt působil jako polní inženýr v Piemontu, následoval šlépěje svého otce a díky školení u Carla Fontany tak mohl v letech 1695–1696 působit jako vojenský inženýr. V mladém věku se dostal do kontaktu s princem Evženem Savojským, se kterým se pod jeho vedením zúčastnil dvou tažení.

V Itálii vnímal pokrokovou tvorbu architektů Francesca Borrominiho (1599-1667) a Guarina Guariniho (1624-1683). Od roku 1701 začal pracovat ve vedlejší pozici císařského dvorního inženýra, vrchní funkci císařského dvorního inženýra zastával v té době Johann Bernard Fischer von Erlach (1656-1723). Při společné práci na Schwarzenberském paláci (1697–1726) se Hildebrandt inspiroval tendencemi svého spolupracovníka, právě vystupování konvexního prostorového tělesa z konkávní prohlubně je oblíbeným motivem rané architektury Fischera von Erlacha.⁸⁹

---

⁸⁴ Viz Vlček (poznámka 15) s. 235.

⁸⁵ <https://udu.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/166/2021/03/22-Barokni-architektura-v-Rakousku-a-Nemecku.pdf>, vyhledáno dne 7. 4. 2024

⁸⁶ Viz Grimschitz (poznámka 17), s. 77–79.

⁸⁷ Ibidem, s. 78.

⁸⁸ Viz Vlček (poznámka 15), s. 235.

⁸⁹ Viz Franz (poznámka 5), s. 91

Je třeba zdůraznit, že Hildebrandt, poznal velmi dobře práci Guariniho a také pochopil jeho konstruktivní logiku. Spojovacím článkem mezi Guariniho stavbami a českým vrcholným barokem je jedna z prvních raných zrealizovaných velkých staveb v letech 1699–1700, a to kostel sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí,⁹⁰ který je tak s Guariniho kostelem spojen i stejným patrociniem. Architekt čerpal inspiraci z chrámu sv. Vavřince (San Lorenzo)⁹¹ postaveného v hlavním městě Savojska v Turíně.⁹² Historik Jahn zmiňuje, že rovněž kostel Maria Treu ve Vídni, má analogii s Hildebrandtovým kostelem v Jablonném v Podještědí.⁹³ Ústřední prostor tvořil Hildebrandt ve shodě s turínskou předlohou. Lod' chrámu je zaklenuta mohutnou kopulí na tamburu kruhovou kupolí. Pomocí mohutných pendentivů je tlak kupole převeden do obvodových stěn, které jsou u tohoto kostela velmi mohutné. Stavbu kostela sv. Vavřince v Německém Jablonném Hildebrandt projektoval a dohlížel na ni během stavebních činností.⁹⁴ Měla sloužit jako mauzoleum pro vymírající rod Berků z Dubé.

Ohlas Guariniho architektury byl značný zejména v záalpském prostředí. Kolem roku 1709 vzniklo posléze v Čechách několik „guariniovských staveb“ – tzv. skupina českého radikálního baroka – jejichž autorem byl pravděpodobně Kryštof Dientzenhofer (1655-1722), Obořiště, Praha-Břevnov, sv. Mikuláš na Malé Straně, Smiřice, Cheb, Nová Paka.

Guariniovská architektura se vyznačuje monumentálními rozměry tvaru i prostoru, složitostí, vzájemným prolínáním, zdůrazňováním plastičnosti forem a kontrasty světla a stínů, dynamizováním staveb zakřivením a přeplněností dekorativních prvků. Příkladem je kaple Zjevení Páně ve Smiřicích (1699–1713), již postavil Kryštof Dientzenhofer, zde půdorys ukazuje pohyblivé a zakřivené formy, jako je tomu u předchozích Dientzenhoferových staveb.⁹⁵ Historik Pavel Vlček se také zabývá autorstvím kaple Zjevení Páně ve Smiřicích (1699–1713) a domnívá se, autorem by mohl být spíše Hildebrandt. Samotná výstavba kaple zapadá do časového úseku podniknutých cest.⁹⁶

Od roku 1702 převzal Hildebrandt stavební práce na Zimním paláci pro prince Evžena Savojského, který původně stavěl Johann Bernhard Fischer z Erlachu.⁹⁷ Na Moravu, do Brna,

---

⁹⁰ Viz Franz (poznámka 5), s. 57-58.

⁹¹ Od architekta Guarina Guariniho 1668–1687.

⁹² Viz Benešová (poznámka 16), s. 449-451.

⁹³ Viz Jahn (poznámka 19) s. 236.

⁹⁴ Viz Vlček (poznámka 15), s. 235.

⁹⁵ Viz Franz (poznámka 5), s. 69.

⁹⁶ Viz Vlček (poznámka 14), s. 320.

⁹⁷ Viz Grimschitz (poznámka 17), s. 77–79.

zavítal pravděpodobně poprvé v roce 1704. O dva roky později provedl menší práce na dietrichsteinském zámku v Mikulově.⁹⁸

Hildebrandt dohlížel v Rumburku v letech 1704–1709 na stavbu kapucínského kláštera sv. Vavřince pro knížete Antonína Floriána z Lichtenštejna, ale především byl přítomen při výstavbě loretánské kaple Panny Marie dokončené v roce 1707.⁹⁹ Historik Peter Heinrich Jahn uvádí,¹⁰⁰ že ke stavbě kaple v Rumburku, se dochovala rozsáhlá korespondence, uložená v knížecím lichtenštejnském archivu, ze které vyplývá, že se Hildebrandt zásadně podílel při výstavbě kaple, ale sám později najal italského stavitele Domenica Peroniho, aby pokračoval v jeho započaté práci.

Spojovacím článkem mezi guariniovsou architekturou ve Slezsku je Hildebrandtovo angažování. Nejstarší stavba která je mu tady připisována, je palác Schreyvogel ve Vratislavi, který byl postavený v roce 1705.¹⁰¹ Ryszard Hołownia stejně jako Grimschitz předkládá, že návrh paláce Schreyvogel ve Vratislavi vytvořil Hildebrandt.¹⁰² Stavba byla zbořena mezi lety 1885/1886 což dokládají archivní záznamy.¹⁰³ Dříve se předpokládalo, že Hildebrandt působil ve Slezsku ve stínu architekta Johanna Bernharda Fischera z Erlachu, ale jak tvrdí Hołownia,¹⁰⁴ Hildebrandt měl v době, kdy byla ve vratislavském dómu postavena kurfiřtská kaple, větší vliv než samotný Fischer. A tady se nabízí otázka, pokud měl Hildebrandt ve Slezsku větší vliv než Fischer z Erlachu, je zřejmě možné, že opravdu mohl vypracovat architektonické plány jak na stavbu židlochovického zámku, tak se lze domnívat, že podle jeho projektu byl vybudován kostel Povýšení sv. Kříže v Židlochovicích v letech 1717/1722–1726.¹⁰⁵ Také se mu připisuje stavba kostela sv. Jiří v Jiříně v Děčíně, údajně zasáhl do průběhu formou redukováných plánů.¹⁰⁶

První významný počín pro Moravu měl vzniknout v roce 1712. Hildebrandt vypracoval pro Antonína Floriána Lichtenštejna plán letní rezidence v Opavě. Tato stavba, která nebyla zrealizována, měla mít ústřední, výškově diferencovaný *corps de logis*¹⁰⁷ předložený sousedním nižším křídlem, ke kterým měli přiléhat užitkové budovy a vytvářet tak

---

⁹⁸ Viz Vlček (poznámka 15), s. 235.

⁹⁹ Ibidem, s. 235.

¹⁰⁰ Viz Jahn (poznámka 19), s. 137-141.

¹⁰¹ Viz Grimschitz (poznámka 17), s. 77–79.

¹⁰² Viz Hołownia (poznámka 18), s. 3-24.

¹⁰³ Ibidem, s. 4.

¹⁰⁴ Ibidem, s. 4.

¹⁰⁵ Viz Foltýn (poznámka 60), s. 816.

¹⁰⁶ Viz Vlček (poznámka 15), s. 235.

¹⁰⁷ Corps de logis pochází z francouzštiny, česky lze přeložit jako „hlavní budova“, <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095640365?d=%2F10.1093%2Foi%2Fauthority.20110803095640365&p=emailAoIIHzVKbDGXk>, vyhledáno dne 1. 4. 2024

čestný dvůr, komplex měl zahrnovat i zahradu. U stavby zámku se také jednalo o komplikovanější půdorysnou osnovu, do téměř čtvercového areálu s pevnou zdí, s bastiony na nároží a vodním příkopem, tak k hlavní jednopatrové budově s polopatrem přiléhala nižší, pravouhle rozložená křídla s průchodnými vyššími pavilony.¹⁰⁸ Stavbu považujeme za nejbližší významný předstupeň k budoucí stavbě Dolního Belvederu ve Vídni. Na Moravě však nemá identický protějšek, snad nejbližší podoba může být již zmiňovaný zámek v Židlochovicích, zde ale zatím platí: „*Hildebrandtovo autorství je tu však sporné*“.¹⁰⁹

Počátek Hildebrandtovy rozsáhlé architektonické činnosti ve Vídni počal výstavbou paláce Schönborn v Laudongasse z let 1706-1711, který postavil pro Friedricha Carla von Schönborna, pozdějšího kníže-biskupa z Bamberku a Würzburgu.¹¹⁰ Roku 1720 byl Hildebrandt povýšen do šlechtického stavu a nadále plnil¹¹¹ svou dosavadní pozici.¹¹² Nejvýznamnějším architektonickým počinem Hildebrandta byla výstavba vídeňského Belvederu. Objednavatelem byl princ Evžen Savojský (1663-1736)¹¹³. V roce 1697 bylo zahájeno plánování výstavby zahradního paláce Belveder. K budování dolního Belvederu došlo až v prvním desetiletí 18. století.¹¹⁴ 1712/14-1716 a horního Belvederu 1721-1722. Na počátku měl plánování výstavby na starost architekt Johann Bernard Fischer von Erlach. Následně bylo plánování výhradně svěřeno Hildebrandtovi.¹¹⁵ Knížecí rezidence byla dokončena, ale později došlo k velkému přerušení stavby, pravděpodobně probíhaly rozsáhlé úpravy zahrad. Horní Belveder se začal proto stavět až o čtyři roky později.

*Těsný vztah k Hildebrandtově rakouské tvorbě, zejména k zahradní fasádě zámku Mirabell v Salcburku, mají také oba jeho zbývající výtvořky na Moravě*¹¹⁶ a to zámek hrabat Harrachů v Kuníně (1726–1734) a fara v Suchdole nad Odrou (1730–1732). Harrachovský

---

¹⁰⁸ Viz Blažíček (poznámka 7), s. 466.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 466.

¹¹⁰ Viz Grimschitz (poznámka 17), s. 77–79.

¹¹¹ <https://udu.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/166/2021/03/22-Barokni-architektura-v-Rakousku-a-Nemecku.pdf>, vyhledáno dne 7. 4. 2024

¹¹² Klíčový se pro něj stal rok 1723, kdy se mu po smrti jeho současníka a soupeře Johanna Bernarda Fischera von Erlacha naskytla pozice vrchního císařského stavitele. Viz Vlček (poznámka 15), s. 235.

¹¹³ Významný mecenáš barokní Vídne a generál v habsburských službách, jeden z nejvýznamnějších rakouských vojevůdců ve válce proti Turkům Princ Savojský v bitvě u Zenty v roce 1697, zvítězil ve střetu, který rozhodujícím způsobem ukončil léta se tahající válku Rakouska a Osmanské říše. Bitva u Zenty netrvala ani hodinu a proměnila se v jatka. Turci ztratili na 30 000 mužů, kdežto císařští pouze 429 vojáků. Vítězství mělo dalekosáhlé důsledky a vedlo roku 1699 k uzavření Karlovarského míru. Princ dosáhl svého prvního velkého triumfu a vydobyl si obrovské renomé. Max Braubach, *Eugen Prinz von Savoyen*, Berlín 1959, s. 673 – 674.

¹¹⁴ Bruno Grimschitz, *Das Wiener Belvedere*, Wien 1923, s. 4.

¹¹⁵ Viz Lorenz (poznámka 10), s. 256.

¹¹⁶ Viz Krsek (poznámka 6), s. 60.

zámek v Kuníně je spjat s jeho rakouským dílem. To můžeme pozorovat na jeho vyváženém zahradním průčelí, které má analogii v zahradní fasádě zámku Mirabell v Salcburku.¹¹⁷

Podle návrhů Hildebrandta byl postavený zámecký kostel sv. Markéty v Jaroměřicích nad Rokytnou v letech 1716–1748, u kterého napodobuje řešení půdorysu z chrámu sv. Petra ve Vídni jehož stavba započala již od roku 1702.¹¹⁸

V roce 1743 dva roky před svou smrtí navštívuje Čechy naposled a navrhuje úpravy na zámku v Dírné (Tábor) a též v Jincích (Příbram), kde se zajímá o úpravy zahrad.¹¹⁹

Za svého života pracoval Hildebrandt pro šlechtické rody Daunů, Harrachů, Schönbornů a Starhembergů. Podařilo se mu rozšířit francouzský vliv zámecké architektury a jeho odkaz nadále sloužil jako zdroj pro vznik středoevropské profánní architektury dalším generacím.

Podle některých badatelů¹²⁰ *žádný z Hildebrandtových provedených nebo navržených objektů, ..., nedokazuje to, že by měl být charakterizován jako čelný představitel guariniovskeho proudu před vznikem české radikální skupiny.*¹²¹ Nemohl tak podle názoru těchto autorů výrazně zasáhnout do architektury na Moravě v době, kdy byly jinak řešeny otázky koncepce prostoru a hmoty. Zakázky byly příležitostné a samotná vyhlídka na pověření dalšími úkoly nebyla tak nadějná. Farní kostel v Židlochovicích tak byl postaven jakožto menší sálová stavba, která byla záměrně prostá a vzorově tak souvisela s jeho rakousko-českou výstavbou venkovských kostelů. Až v závěrečné periodě baroka se ukázal Hildebrandtův výrazný vliv v obměňování architektonického dekoru. Vztah k moravskému prostředí však nebyl natolik silný, aby přesídlil na Moravu.¹²² Hildebrandtův vliv se projevil i v díle uznávaného českého architekta německého původu Kiliána Ignáce Dientzenhofera, který se u něj zřejmě několik let školil jako mladý tovaryš ve Vídni.¹²³ Typologie staveb ukazuje, že Dientzenhofer používal většinou dva osvědčené dispoziční typy, představující podélnou loď se zaoblenými boky a věží v průčelí a centrálu s longitudinálními tendencemi.

---

¹¹⁷ Blažíček (poznámka 7), s. 466.

¹¹⁸ Viz Benešová (poznámka 16), s. 451.

¹¹⁹ Viz Vlček (poznámka 15), s. 235.

¹²⁰ Ivo Krsek, Zdeněk Kudělka, Miloš Stehlík a Josef Válka

¹²¹ Viz Kudělka (poznámka 6), s. 60

¹²² Ibidem, s. 60.

¹²³ Pavel Vlček, *Johann Lucas von Hildebrandt a jeho vliv na českou architekturu*, České vysoké učení technické 2010.

Ludwig Sebastian Kaltner

Datum a místo narození ani úmrtí zatím není známo. Podle sporých archivních zpráv¹²⁴ byl činný na Moravě v letech 1722–1741. Vídeňský zednický mistr a inženýr Kaltner se převážně věnoval stavbám na Moravě. Prováděl své plány a zároveň také plány jiných architektů, a to zejména těch, kteří byli spjati s vídeňským dvorem. Nelze však u Kaltnerových realizací zcela prokázat a rozlišit tvůrčí podíl od konzultantské účasti nebo funkce stavbyvedoucího.¹²⁵ Kaltner získal titul „osvobozený stavitel“ to znamenalo, že mohl přijímat zakázky bez ohledu na cechy.¹²⁶ Jeho kariéra údajně započala spoluprací s dvorním zednickým mistrem Antonem Erhardem Martinellim ve Vídni, kde se mohl zároveň obeznámit s novými francouzskými tendencemi ve dvorské architektuře. V letech 1724 umírá Kaltnerova starší manželka. Výhodným sňatkem se zámožnou manželkou, se mu pravděpodobně v minulosti naskytla nabídka stát se zednickým mistrem.

Jak jsem zmínila, Kaltner v letech 1724–1730 pracoval na výstavbě kostela v Židlochovicích podle plánů architekta Hildebrandta. V roce 1728 prodiskutoval plány ke stavbě nové prelatury premonstrátského kláštera na Hradisku u Olomouce.¹²⁷ Kaltnerem se zabývá proto, že pracoval ve službách hraběte Filipa Ludvíka Sinzendorfa ve 2. pol. 20. let. 18. stol. Dochovala se korespondence mezi hrabětem Sinzendorfem a Kaltnerem z let 1722–1729. Tyto dopisy zveřejnil přední moravský a rakousko-uherský kunsthistorik Augustin Prokop. Díky tomu se nám tak upřesnila první etapa přestavby zámku v Židlochovicích.

Další prací Kaltnera byla také úprava fasády baziliky Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku v Olomouci, za kterou dostal peněžitý honorář během roku 1731. Také vytvořil plány pro přestavbu bruntálského zámku.¹²⁸

V letech 1732, 1733 a 1739 pracoval na několika různých plánech pro úpravu a dostavbu renesančního zámku v Bruntále. Plán z roku 1739 se následně v letech 1766–1769 pravděpodobně stal podkladem pro závěrečnou redakci bruntálského úředníka Franze Alexandra Neumanna.¹²⁹

Další činnost Kaltnera byla zaznamenána také v Brně, v Dyji a Mikulově. Kaltner navázal na Hildebrandtovu klasicizující inženýrskou tradici a stal se vhodným nástupcem v Dietrichsteinské stavební kanceláři. Na počátku ledna roku 1740 se přemístil do Brna a

---

¹²⁴ Viz Kroupa (poznámka 9), s. 230.

¹²⁵ Viz Kudělka (poznámka 6), s. 61–62.

¹²⁶ Viz Kroupa (poznámka 8), s. 539.

¹²⁷ Viz Kroupa (poznámka 9), s. 230.

¹²⁸ Viz Kroupa (poznámka 8), s. 539.

¹²⁹ Viz Kroupa (poznámka 9), s. 230.

počínal se spolupodílet na stavbě Dietrichsteinského paláce, měl v plánu vytvořit fasádu. Jakožto architekt již oplýval zkušenostmi z předchozích projektů jako byly právě Židlochovice.¹³⁰ Stavitel čerpal inspiraci po vzoru Vídně, lze však docenit jeho schopnost zodpovědně dokončovat zadané zakázky a díky tomu mohly být na našem území provedeny stavby, s různorodými prvky vídeňské architektury.

Nástupcem Kaltnera se stal brněnský architekt a inženýr František Antonín Grimm, který nadále pokračoval v započaté činnosti pro rod Dietrichsteinů.¹³¹ Grimm byl stejně jako Kaltner spjat s Židlochovicemi a víme, že zde částečně přestavoval a upravoval zámeckou kapli. Podařilo se mu využít již nové klasicistní zaměření.¹³² Podle svých upravených projektů Grimm dokončil zámek v Kupařovicích a také dokončil fasádu brněnského hraběcího paláce Dietrichsteinů.¹³³

Johann Georg Metzger

Jan Jiří Metzker (uváděn i jako Johann Georg Metzger), pocházel z bavorského Heinrichshofenu a od roku 1744 byl židlochovickým občanem a vlastnil dům v Legionářské ulici č. 99. Metzgerovým současníkem, byl sochař Johann Stern, se kterým spolupracoval na kostelích na Moravě.¹³⁴ Jak jsem již zmínila Metzger je autorem dvou oltářních obrazů na bočních vedlejších oltářích v židlochovickém kostele. Malíř měl jemné tahy štětcem a cit pro detail, jeho drapérie jsou manýrované, s přehnaně zdůrazněnými až nepřirozenými záhyby. Vytvářel scenérie s mírumilovným klidným počasím, idylické, krajiny plné světla a prostoru.¹³⁵

Johann Stern

V první řadě je třeba upozornit, že uvedené sochy nebyly provedeny původně pro kostel. Dosud není objasněno, kde se původně nacházely. O sochaři Johannu Sternovi a jeho působnosti máme jen málo informací,¹³⁶ zmiňují se o něm proto, že jím vytvořené sochy jsou významným prvkem při vstupu do kostela. Víme, že se narodil ve Štýrském Hradci okolo

---

¹³⁰ Viz Kroupa (poznámka 8), s. 539.

¹³¹ Viz Kroupa (poznámka 9), s. 230.

¹³² Viz Blažíček (poznámka 7), s. 705.

¹³³ Viz Kroupa (poznámka 9), s. 230.

¹³⁴ Viz Prokop (poznámka 1), s. 1203.

¹³⁵ Viz Prokop (poznámka 1), s. 1305.

¹³⁶ JK [Jiří Kroupa], heslo Stern, in: Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění – Dodatky*, Praha 2006, s. 986.

roku 1715. Augustin Prokop uvádí, že Johann Stern žil v Židlochovicích od roku 1745¹³⁷ a spolupracoval s malířem Metzgerem na kostelích na Moravě,¹³⁸ Vojkovicích a Unkovicích.¹³⁹ Jeho bratr byl barokní malíř Josef Stern (1716–1775).¹⁴⁰ Oba bratři pracovali pro rod Dietrichsteinů.¹⁴¹

Johann Stern vytvořil kamenné postavy sv. Josefa, Panny Marie, sv. Jáchyma a sv. Anny pro zámeckou kapli v Židlochovicích, které původně stály před vchodem do kaple. Pro zámek v Židlochovicích vyhotovil na balustrádu plastiky alegorických personifikací. Tyto zpodobnění odkazují na ikonografii čtyř ročních období, dvě ženské figury nesou znaky rodů Valdštejnů a Sinzendorfů.¹⁴² V knize *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku* se badatel Stehlík zmiňuje o sochařově suché modelaci plastik, formování hlav a rouch aranžovaných do ostrých záhybů a řas.¹⁴³ Sternova sochařská tvorba se nevyznačuje vysokou kvalitou. Sternovy světecké figury dodávané z jeho dílny se tak spíše přibližují k sochám o něco starším, od autora Jáchyma Günthera (1720–1789).¹⁴⁴

Sochy a sousoší, které vytvořil Stern se nachází blízko kostela. V blízkosti fary se nachází sloup se sousoším Nejsvětější Trojice původně z doby kolem poloviny 18. století, které bylo restaurováno v roce 1857 brněnským sochařem Josefem Břenkem. Sokl a sloup (mimo vrcholového sousoší) byl vyměněn a tyto četné zásahy do díla ovlivnily jeho původní podobu.¹⁴⁵ Dalším sousoším, které se nachází u kostela je jedno z možných zobrazení biblického námětu setkání Marie Magdalény se vzkříšeným Ježíšem, dle Evangelia sv. Jana. Slovák¹⁴⁶ se domnívá, že toto sousoší spolu se sochou sv. Jana Nepomuckého (socha nejvýš vlevo před vstupem do kostela), jenž vyzdvihuje kříž, je zřejmě původní součástí sochařského libreta výzdoby přilehlého okolí.

Schodiště kostela Povýšení svatého Kříže v Židlochovicích lemují sochy [19], které se sekundárně dostaly ke kostelu, tvoří jeho výrazný doplněk i urbanistický element.¹⁴⁷ Všechny

---

¹³⁷ Stern byl majitelem domu v Masarykově ulici č. 106.

¹³⁸ Viz Prokop (poznámka 1), s. 1203.

¹³⁹ Viz Kratochvíl (poznámka 2), s. 57.

¹⁴⁰ Od 12. 11. 1743 v seznamu žáků Akademie ve Vídni (do konce března 1745). Jeden z nejvýznamnější a nejproduktivnější malířů poloviny 18. století na Moravě.

¹⁴¹ Viz Kroupa (poznámka 136), s. 723.

¹⁴² https://baroqueart.museumwnf.org/database_item.php?id=monument;BAR;cz;Mon11_F;33;cs, vyhledáno dne 28. 3. 2024

¹⁴³ Miloš Stehlík, *Sochařství*, in: *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 111.

¹⁴⁴ *Ibidem*, s. 111.

¹⁴⁵ <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-povysemi-sv-krize-13336095>, vyhledáno dne 30. 3. 2024.

¹⁴⁶

<https://www.zidlochovice.cz/redakce/tisk.php?lanG=cs&clanek=198339&slozka=105262&as4uOriginalDomain=www.zidlochovice.cz&>, vyhledáno dne 30. 3. 2024.

¹⁴⁷ Schodiště není původní, bylo zhotoveno v letech 1948-1949.

postavy jsou situovány frontálně do prostoru před kostelem. Každá socha stojí na podstavci zabudovaném do schodiště. Sochy jsou v životní velikosti. Pro všechny sochy platí tendence rozvinu pohybové akce a s ní spojené expresivní výrazy ve tvářích. Postavy jsou lehce proporčně nevyvážené, což lze pozorovat u naddimenzovaných dlaní. Kvalita soch odpovídá spíše dílenské práci. Umístění soch před hlavním vstupem do kostela není tak časté, ale není prvotní. Dle mého názoru situování soch do prostoru před kostelem působí zajímavým dojmem. Uvádí se,¹⁴⁸ že Stern využil pro vytvoření šesti soch světců: sv. Urbana, sv. Floriána, sv. Jan Nepomuckého (dvě sochy), sv. Linharta a sv. Augustina, lithothamniový (mušlový) vápenec z nedalekého lomu v kopci Výhon u Židlochovic. V roce 2017 Martin Slovák provedl restaurátorské úpravy soch kostela Povýšení sv. Kříže, vyjma horní sochy na pravé straně schodiště, tu restauroval v roce 2015 jiný restaurátor. Během úprav byl upřesněn materiál, ze kterého jsou sochy světců vyhotoveny. V minulosti nebylo jisté, zda se jednalo o pískovec či vápenec. Slovák uvedl, že sochy jsou vytvořené z tzv. Sandkalkstein, což je v překladu z němčiny vápencový pískovec.¹⁴⁹

Před rokem 1949 se sochy nacházely v horní části ulice Komenského ulice na levé straně před hřbitovem, tento fakt nám potvrzuje Pamětní kniha města Židlochovice, co se týče umístění, sochy stály před domy v Židlochovicích, to nám dokládá historická fotodokumentace Národního památkového ústavu. Práce s převezněním 6 soch byla zadána Františku Hladíkovi, kamenosochaři v Židlochovicích. Dne 10. května 1949 podal kostelní konkurenční výbor v Židlochovicích žádost k ministerstvu školství, věd a umění, o subvenci na přemístění a konzervaci soch. S jistotou se domnívám, že umístění soch v ulici Komenského nebylo původním místem pro sochy světců. Sochy světců nemohly být určeny, jak bylo v minulosti uváděno, pro most přes Svratku.¹⁵⁰ Nejpravděpodobnější teze zní, že byly původně rozmístěny v zámeckém parku Velké Němčice. Všechny šest soch u kostela je zobrazeno v obvyklé ikonografii světců.¹⁵¹ Socha sv. Urbana, původně římský papež Urban I., světec, je zde zobrazena jako papež držící zavřenou knihu, na níž je položen hrozen vína, což je jeho atribut. Socha sv. Floriána, původně římský úředník, později velitel, světec je zde vyobrazen v oděvu římského legionáře s helmici na hlavě, drží putnu, z níž leje vodu na hořící dům, který je u jeho pravé nohy. Socha sv. Jana Nepomuckého pozvedajícího kříž, původně

¹⁴⁸ <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-povyzeni-sv-krize-13336095>, vyhledáno dne 30. 3. 2024.

¹⁴⁹ <https://www.novinky.cz/clanek/vase-zpravy-sternovy-sochy-pred-kostelem-v-zidlochovicich-absolvuji-omlazovaci-kuru-40189542>, vyhledáno dne, 29. 3. 2024.

¹⁵⁰ Často citovanou a interpretovanou kresbu Sinzendorfského mostu od M. Rosenbauma musí každý „statik“ či inženýr zpochybnit, těžké sochy totiž nemohly stát uprostřed jednotlivých polí mostu mezi pilíři.

¹⁵¹ <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-povyzeni-sv-krize-13336095>, vyhledáno dne 20. 3. 2024

kněz, jeden z českých zemských patronů. Jeho socha je zde zobrazena oděná do kanovníckého roucha, v obou rukách drží krucifix a zvedá ho vzhůru. Druhá socha zobrazuje sv. Jana Nepomuckého a anděla, který nese jeho atribut. Socha sv. Linharta původně benediktinský mnich a poustevník. Je zde zobrazen v konvenční ikonografii na sobě má benediktinský mnišský hábit a vlasy má zastřižené do tonzury. V ohnutém levém lokti drží článek řetězu a u levé nohy mu leží dobytče. Socha sv. Augustina původně jednoho z církevních otců je opět zobrazena v obvyklé ikonografii. Světec je oděn v biskupském rouchu s mitrou na hlavě.

19. Sochy před vchodem do kostela

Závěr

Tématem bakalářské práce je kostel Povýšení sv. Kříže v Židlochovicích. Cílem bylo vytvořit ucelený text, který popisuje stavební historii, současnou výzdobu kostela a zasazení do městské zástavby. Nejprve jsem shrnula a zhodnotila stav bádání a celkový vývoj nejen odborné literatury. Zdaleka se mi ale nepodařilo prostudovat všechny nejasnosti, kterých je okolo kostela velké množství. Během bádání jsem zjistila, že k danému tématu o kostele existuje málo odborné literatury. V kapitole o dosavadním stavu bádání se snažím doložit, že se v minulosti k židlochovickému kostelu zaměřila pozornost jen několika autorů. Badatelé se zabývali otázkou, jež se týkala autorství, datem vzniku, realizací a rekonstrukcí kostela. Seznámila jsem se s dosavadními poznatky předchozích badatelů a ověřovala jejich jednotlivá tvrzení. V rámci celého textu jsem se pokusila shrnout dějiny a počátky města Židlochovice a jakým způsobem zasáhli do vývoje židlochovického panství jednotliví držitelé, zejména jeho nejslavnější majitel Filip Ludvík Václav hrabě ze Sinzendorfu, který nechal vystavět zámek a kostel. Po tomto shrnutí jsem se pokusila v podkapitole 3.1 popsat historii a stavební vývoj kostela a jakým způsobem zasáhl do plánu realizace stavby významný rakouský architekt italského původu Johann Lukas von Hildebrandt. Snažila jsem se zdůraznit význam osobnosti tohoto architekta krátkým zmapováním jeho tvorby a vlivu. Pokusila jsem se popsat, co stavbě kostela předcházelo. Uvedla jsem, že stavitelem kostela byl Ludwig Sebastian Kaltner zřejmě podle plánů Hildebrandta. Stavitelem Kaltnerem se zabývám proto, že pracoval ve službách hraběte Filipa Ludvíka Václava ve 2. pol. 18. stol. Řešila jsem badatelskou otázku, proč od položení základního kamene samotným Filipem Ludvíkem Václavem v roce 1717 k začátku stavby uplynulo sedm dlouhých roků. V další části jsem se věnovala jednotlivým architektonickým a uměleckým prvkům kostela a během bádání i osobní návštěvy jsem zjistila, že vybavení kostela je střídme, proto i kapitola, jež se zabývá interiérem není obsáhlá. Součástí interiéru jsou dva vedlejší oltáře a hlavní oltář. Během bádání jsem zjistila, že současný vzhled kostela, zejména jeho věž, nejsou původní. Dále jsem se pokusila naznačit možnou analogii s jinými komorními sakrálními stavbami, například kostelem svatého Jiří v Jiřkově, kde měl Hildebrandt údajně zasáhnout do průběhu výstavby formou redukováných plánů. Kostel slouží i dnes, využívá se pro konání bohoslužeb, křtů, svateb a pohřbů. Probíhají zde kulturní akce lokálního, ale také celostátního významu (např. Noc kostelů).

Bibliografie

Literatura

- Klára Benešová – Petr Kratochvíl (edd.), *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Architektura*, Praha 2009.
- Oldřich J. Blažíček – Mirjam Bohatcová – Beket Bukovinská – Eliška Fučíková – Ivo Kořán – Jarmila Krčálová – Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Jiřina Medková – Věra Naňková – Emanuel Poche – Pavel Preiss – Miloš Stehlík – Michal Šroněk – Jarmila Vacková, *Dějiny českého výtvarného umění II/2*, Praha 1989.
- Jan Burk, *Historie židlochovických domů a jejich držitelů za léta 1609-1791*, Židlochovice 1936.
- Heinrich Gerhard Franz, *Bauten und Baumeister der Barockzeit in Böhmen*, Leipzig 1962, s. 57-58.
- Dušan Foltýn a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 816.
- Ulrich Fürst, *Die lebendige und sichtbare Historie. Programmatische Themen in der Sakralarchitektur des Barock (Fischer von Erlach, Hildebrandt, Santini)*, Regensburg 2002.
- Bruno Grimschitz, heslo Hildebrandt, in: Hans Vollmer (ed.), *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, Leipzig 1924, s. 77–79.
- Bruno Grimschitz, *Johann Lucas von Hildebrandt*, Wien 1959, s. 128-131.
- Bruno Grimschitz, *Johann Lucas von Hildebrandts Kirchenbauten*, Augsburg 1929, s. 272-285.
- Bruno Grimschitz, *Das Wiener Belvedere*, Wien 1923, s. 4.
- Ryszard Hołownia, Jan Łukasz Hildebrandt a rezydencja władców we Wrocławiu, *Kwart* 2(2), Wrocław 2006, s. 3-24.
- Peter Heinrich Jahn, Johann Lucas von Hildebrandt, *Sakralarchitektur für Kaiserhaus und Adel. Planungsgeschichtliche und projektanalytische Studien zur Peters- und Piaristenkirche in Wien sowie dem Loreto-Heiligtum in Rumburg*, Petersberg 2011, s. 137-141.
- Ondřej Jakubec – Marek Perůtka (eds.), *Olomoucké baroko: Výtvarná kultura 1620–1780*, 2. Katalog, Olomouc 2010.
- Augustin Kratochvíl – František Dvorský, *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Díl I., Brněnský kraj. Židlochovský okres Brno*, č. 79, Brno, 1910.
- Jiří Kroupa, Dietrichsteinský palác v Brně a Ludwig Sebastian Kaltner, *Umění XLVI*, 1998.

Jiří Kroupa, „Palác ve tvrzi“: umělecká úloha a zámecká architektura v raném novověku. Dvě úvahy k výzkumu světské architektury raného novověku, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* F 45, 2001, s. 32.

Jiří Kroupa – Josef Válka – Miloš Stehlík – Milan Togner – Vlasta Kratinová – Lubomír Slaviček – Jana Opletová, *V zrcadle stínů: Morava v době baroka 1670-1790*, Brno 2002.

Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku/ 8 díl V-Ž*, Praha 2011, s. 838.

Zdeněk Kudělka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1966.

Hellmut Lorenz, *Geschichte der Bildenden Kunst in Österreich*, Band IV, München 1999.

Jiří Smutný, *Z historie starého židlochovického kostela*, Modřice 2002.

Zoja Matulíková, *Zámek v Židlochovicích* (diplomní práce), Masarykova univerzita Filozofická fakulta, Brno 1991.

Arnošt Ondrůj, *Židlochovice v letech zápasů a budování*, Židlochovice 1948, s. 30-32.

Miroslav Plaček, *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 381–382.

August Prokop, *Die Markgrafschaft Mähren in Kunstgeschichtlicher Beziehung* III, Wien 1904. s. 1198–1202.

Václav Richter, Neznámý plán židlochovického zámku, *Umění* XLVI, 1953.

Miloš Stehlík, Sochařství, in: *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 111.

Karel Vavřík, *Židlochovický Kostel Povýšení sv. Kříže*, Židlochovice 2008.

Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.

Pavel Vlček, Kilian Ignaz Dientzenhofer und Johann Lukas von Hildebrandt. Zur Problematik des Guarinismus in Mitteleuropa. *Umění* LII, 2004, 4, s. 310–331.

Pavel Vlček, *Johann Lucas von Hildebrandt a jeho vliv na českou architekturu*, České vysoké učení technické 2010.

Gregor Wolny, heslo Seelowitz, in: idem, *Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften*, Abtheilung 2, Band 4, Brünn 1861, s. 201-205.

Constantin von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* XXXV, Wien 1877, s. 20–22.

Internetové zdroje

Autor neuveden, *Historie v Židlochovicích Město a čas*,

<https://www.zidlochovice.cz/cs/kultura-a-volny-cas/historie-v-zidlochovicich/>,

vyhledáno dne 3. 5. 2024.

Jiří L. Bílý, *Horenský řád markraběte Jošta*,

https://web.archive.org/web/20051027143540/http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/Iuridica2/Iuridica2_02.pdf, vyhledáno dne 24.4.2024.

Národní památkový ústav,

https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=905019, vyhledáno dne 29. 4. 2024.

Národní památkový ústav,

https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=961018, vyhledáno dne 29. 4. 2024.

<https://pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-jiri-12322265>, vyhledáno dne 29. 4. 2024.

Národní památkový ústav,

<https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-povyseni-sv-krize-13336095>, vyhledáno dne 30. 3. 2024.

Petr Macek, *Přehled dějin evropského umění Barokní architektura Rakousku a v německých zemích*, <https://udu.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/166/2021/03/22-Barokni-architektura-v-Rakousku-a-Nemecku.pdf>, vyhledáno dne 7. 4. 2024.

Martin Otýpka, *Rekonstrukce kostelní věže*,

<https://www.zidlochovice.cz/filemanager/files/152776.pdf>, vyhledáno dne 30.4. 2024.

Oxford Reference,

<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095640365?d=%2F10.1093%2Foi%2Fauthority.20110803095640365&p=emailAoIIHzVKbDGXk>, vyhledáno dne 1. 4. 2024.

Zdeněk Vostrý, *Úvod do problematiky fungování horenského práva*,

https://is.muni.cz/el/phil/podzim2018/PV1B118/um/Prezentace_Horenske_pravo_1.pdf, vyhledáno dne 24.4. 2024.

Zora Wörgötter,

https://baroqueart.museumwnf.org/database_item.php?id=monument;BAR;cz;Mon11_F;33;cs

, vyhledáno dne 28. 3. 2024.

Seznam obrazové přílohy

1. Současný pohled na město Židlochovice. Foto: Lucie Pochová
2. Historická pohlednice z roku 1910. Zdroj:
https://www.hrady-zriceniny.cz/img/stare6/FH_JM_kraj/Zidlochovice_1910.jpg
3. Zámek v Židlochovicích v první polovině 20. století. Zdroj:
https://www.hrady-zriceniny.cz/img/stare6/ruzne_/Zidlochovice_1_pol_20_stol.jpg
4. Pohled na Židlochovice, rytina z roku 1839. Zdroj:
<http://www.zidlochovicko.cz/cs/obce-regionu/zidlochovice/kulturni-pamatky-zidlochovic.html>
5. Pohlednice kostela z roku 1910. Zdroj:
<https://antikvariat-trutnov.com/zidlochovice-kostel-skola-kramy-242615-ext-sklad>
6. Pravděpodobný vzhled původní věže kostela. Převzato z: Karel Vavřík, *Židlochovický Kostel Povýšení sv. Kříže, Židlochovice 2008*, s. 9
7. Fotografie rekonstrukce kostelní věže, 2013. Foto: Alois Kvasnička, Město Židlochovice zpravodaj
8. Aktuální vzhled kostela, pohled od východu. Foto: Lucie Pochová
9. Interiér kostela, pohled směrem na hlavní vchod. Foto: Lucie Pochová
10. Interiér kostela, pohled směrem na hlavní oltář. Foto: Lucie Pochová
11. Vedlejší oltář zasvěcený Růžencové P. Marii. Foto: Lucie Pochová
12. Vedlejší oltář zasvěcený sv. Janu Nepomuckému. Foto: Lucie Pochová
13. Hlavní oltář P. Marie Lurdské. Foto: Lucie Pochová
14. Pohled na boční stěnu kostela z jihu. Foto: Lucie Pochová
15. Pohled na boční stěnu kostela ze severu. Foto: Lucie Pochová
16. Pohled na závěr kostela. Foto: Lucie Pochová
17. Pohled na hlavní průčelí kostela v Židlochovicích. Foto: Lucie Pochová
18. Pohled na hlavní průčelí kostela v Jiřikově. Foto: Lucie Pochová
19. Sochy před vchodem do kostela. Foto: Lucie Pochová

Jméno a příjmení	Lucie Pochová
Instituce a obor	Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta Katedra dějin umění, obor Teorie a dějiny výtvarných umění
Vedoucí práce	doc. Ondřej Jakubec, Ph. D.
Rok obhajoby	2024
Název práce	Kostel Povýšení sv. Kříže v Židlochovicích
Název práce v anglickém jazyce	Church of the Exaltation of the Holy Cross in Židlochovice
Anotace práce	V bakalářské práci zpracuji barokní, farní kostel Povýšení sv. Kříže v Židlochovicích vybudovaným podle plánů rakouského architekta Johanna Lucase von Hildebrandta. V první části nastíním historii kostela a zaměřím se na okolnosti jeho vzniku. Zmíním důležité umělecké osobnosti, které se podílely na samotné realizaci stavby. V další části se věnuji jednotlivým architektonickým a uměleckým prvkům kostela, a také ikonografii šesti barokních soch od Johanna Sterna.
Klíčová slova	kostel, sakrální, Johann Lucas von Hildebrandt, Povýšení svatého Kříže, Židlochovice, architektura, 18. století
Anotace práce v anglickém jazyce	In my bachelor thesis I will work on the Baroque parish church of the Exaltation of the Holy Cross in Židlochovice built according to the plans of the Austrian architect Johann Lucas von Hildebrandt. In the first part I will outline the history of the church and focus on the circumstances of its creation. I will mention the important artistic personalities who participated in the actual realization of the church. In the next part I will discuss the individual architectural and artistic elements of the church, as well as the iconography of the six Baroque sculptures by Johann Stern.
Klíčová slova v anglickém jazyce	church, sacral, Johann Lucas von Hildebrandt, Exaltation of the Holy Cross, Židlochovice, architecture, 18th century
Rozsah práce	38 stran, 63 374 znaků
Jazyk práce	Český jazyk